

ճակը, ինչպէս նկարագրուած է այս տեղ. սրովհետեւ վրաց էկզարխութեան վտանգը անցած է. և «Հորիզոն»-ում կարգում ենք որ «Վրաստանի էկզարխ է նշանակուած Տամբովի արքեպիսկոպոս Ինսկինդիսը, որ յայտնի է իւր անցեալ գործունէութեամբ իբրեւ մարդասէր և վերին աստիճանի կորրեկտ եկեղեցական, այս նշանակումը համակրութիւն է զարթեցրել բարձր եկեղեցական շրջաններում»։ Ինսկինդիոս արքեպիսկոպոսը 47 տարեկան է։

ՕՐԹՈՂՈՔՍ ԵԿԵՂ. ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

Թուրքիայի ծածուկ քրիստոնեաները կամ ստաւրիօտները։ Բռնի մահմեդականացումն։ Քրիստոնեաների զինւորագրութիւն։ Անաիոքի պատրիարքի Թուղթը իւր բազմացեղ հօտին սիրոյ եւ հաշտ ապրելու համար։ Յունաստանում եկեղեցական դանձարան հաստատուելը։ Յունական Թաւորութեան քնակիչները ըստ լեզուի եւ կրօնի։

(Церк. Вѣст.)

Յոյն հասարակութիւնն ու լրագրութիւնը նորից վրդովուած են Թուրքիայի գաղտնի քրիստոնեաների ծանր վիճակի առիթով։ Հիմք ունենալով խղճի ազատութիւնը, որը սահմանադրութեան հետ հրատարակուեց Թուրքիայում, Կ. Պօլսոյ յոյն պատրիարք Յովակիմ Գ.-ը դիմեց կառավարութեանը խնդրելով թոյլ տալ ստաւրիօտներին, որ իրաւունք ունենան ազատ դաւանել քրիստոնէական հաւատը։ Փոքր-Ասիայի Քալդէի (խաղտիք), Տրապիզոնի և Բօդօպօլի թեմերում ստաւրիօտներ անունով քրիստոնեաներ կան, որոնք ԺԶ. դարում մահմետական մուսուլմանութեան ազդեցութեան և տաճիկ իշխանութեան ճնշման տակ ստիպուած եղան ընդունել մահմետականութիւն։ Բայց, պաշտօնապէս մահմետական համարուելով հանդերձ, ստաւրիօտները շաբօնակեցին քրիստոնեայ մնալ։ Ունէին իրանց քահանաները, գիշերները, կամ Աղ—դաղ սարերում, կատարուած ծածուկ ժամերգութիւններին ներկայ էին լինում. մահմետական անուան հետ քրիստոնեայ անուններ էին կրում, պսակները, մկրտութիւնները, և թաղումները

կատարում էին քրիստոնէական արարողութեամբ, և այս բոլորը մահմետականներից, տաճիկ պաշտօնեաներից գաղտնի։ Այսպէս գործը երկու դար շարունակուեց։ Եղել են ժամանակներ, երբ մոլեռանդ թուրքերը թափանցել են քրիստոնեաների գաղտնիքին և վրէժխնդրութեամբ հալածել են։ Այժմ էլ գաղտնի քրիստոնեաները, մօտ 30 հազար են հաշոււմ, իսկ առաջ աւելի շատ էին։ Ոմանք չը կարողացան դիմանալ հաւատի համար ծանր մաքառումներին բոլորովին մահմետականութիւն ընդունեցին։ Քրիստոնեաների մեծագոյն մասը հաւատարիմ մնաց ուղղափառութեան և կրում է իւր տառապանքն ու զրկանքը անընդհատ մինչև մեր ժամանակը։ ԺԹ. դարում, երբ թուրքիայում սկսուեցին կարգերի փոփոխութիւնները, նրանց դրութիւնն աւելի ևս՝ ծանրացաւ։ 1839 թ. թուրքաց Աբդուլ Մէջիտը հրատարակեց Գիւլխանէի Խատտի-Շէրիֆը, որով թուրքիայում խղճի ազատութիւն յայտարարուեց։ Յենուելով պետական այս ակտին ստաւրիօտները իրանց յայտարարեցին քրիստոնեայ. յայտնեցին աշխարհին իրանց կրած ողբալի վիճակը և խնդրեցին թուրքաց կառավարութիւնից իրանց քրիստոնեայ ճանաչել, և տալ իրանց այն բոլոր արտօնութիւնները, որ հռոմէները վայելում են։ Բայց խղճի ազատութեան փոխարէն, որին ձգտում էին քրիստոնեաները, թուրքաց կառավարութեան կողմից նրանց դէմ՝ նոր հալածանք սկսուեց։ Թուրք կառավարութիւնը չէր կամենում նրանց քրիստոնեայ ճանաչել. պահանջում էին, որ նրանք ընդունեն իսլամը, և մուսուլմանների հետ զինուոր գնան, և պետութեան վերաբերութեամբ իրանց պարտքը կատարեն որպէս մահմետական և ոչ որպէս քրիստոնեայ։ Փոքր-Ասիայում նորից լսուեցին քրիստոնեաների հեծեծանքի և ողբի ձայները, ոչ յօժարակամ, որպէս առաջ էր, այլ թուրք կառավարութեան բռնութեամբ։ Բայց ահա, 1856 թուին թուրքիայում հրատարակուեց յայտնի Խատտի-Հիւմայունը, որով նորից հաստատուում էր քրիստոնեաների խղճի ազատութիւնը։ Սակայն ստաւրիօտների դրու-

Թիւնը սրանից յետոյ էլ չը բարւոքուեց, ինչպէս և չը փոխուեց այն ժամանակ էլ, երբ հաստարակուեց Թուրքաց առաջին սահմանադրութիւնը 1876 թուին։ Ի. դարի սկզբին, երբ Կ. Պօլսոյ յոյն պատրիարքական աթոռը բարձրացաւ Յովակիմ Գ. շատ անգամ միջնորդութիւններ եղան ստաւրիօտների պաշտպանութեան համար, բայց Արդիւլ-Համիդ II-ի Թագաւորութեան ժամանակ խնդիրը բոլորովին անհետեանք մնաց։ Այդ ժամին լրագրներում ոչ միայն չէին գրում, այլ մինչև անգամ վախենում էին խօսել, նոյն իսկ պատրիարքարանում ահա ու դողի մէջ էին քննում այս հին խնդիրը։ Բայց ժամանակները փոխուեցին։ Այժմ, երբ Տաճկաստանում նորից սահմանադրութիւն է հրատարակուել, երևան է եկել և այդ հարցը։ Այժմ տպուած են այն մի քանի Թաքիւրները, որոնցով Յովակիմ պատրիարքը դիմել է Թուրքաց երբեմն Սուլթան Աբդուլ Համիդին և Թուրքաց նախարարներին 1806-8 թ. ստաւրիօտների համար միջնորդութիւններ անելով։ Այս Թաքիւրները այժմ ուղարկուած են Թուրքաց կառավարութեանը և եւրոպական պիտութիւնների Կ. Պօլսում գտնւող ներկայացուցիչներին, խնդրելով նորից նկատողութեան առնել հին գործը և վճռել այն՝ խղճի ազատութեան յայտարարուած սկզբունքի համեմատ։ Դոկումենտների մէջ կայ գործի համար հետաքրքիր նիւթ, Յայտնւում է, որ Ի. դարում էլ Տաճկաստանի քրիստոնեաների դրութիւնը շատ ծանր է, չը նայելով պետական ամբողջ մի կարգ ազատամիտ կարգադրութիւններին, որ խղճի ազատութիւն էին յայտարարում։ Քրիստոնեայ ստաւրիօտներին, երբ նրանք ցանկանում էին քրիստոնէութիւն դաւանել, բռնի պահում էի մահմետականութեան մէջ, և զինւորներ էին առնում՝ մինչդեռ քրիստոնեաները ազատ էին զինւորագրութիւնից։ Քրիստոնեայ գիւղաւազներին աքսորում ու բանտարկում էին։ Եպիսկոպոսի փոխանորդին բանտարկում էին, պատիժ էին սպանում քրիստոնեարին, եթէ նրանք համարձակուեն դիմել պատրիարքարանին բողոքելու Թուրք վարչութեան ապօրինութիւն դէմ

և ինչպէս երևում է, թուրքաց կառավարութիւնը քաջալերում էր տեղական իշխանութիւններին, որովհետեւ Աղ-դաղի կայմակամ էդիմ-բէյը, որ յայտնի էր իւր մոլեռանդութեամբ դէպի քրիստոնեաները, աւելի բարձր պաշտօն ստացաւ Կ. Պօլսոյ թուրքաց կառավարութեան պարտքն է տալ ստաւրիօտներին խղճի ազատութիւն, իսկ եւրոպական դիպլոմատները պարտաւոր են պատրիարքարանին աջակցութիւն ցոյց տալ արդար գործը պաշտպանելով:

— Թուրքիայի քրիստոնեաների միւս գծադրութիւնն էլ այն է, որ նրանց բռնի մահմետական են դարձնում: Մահմանդութիւն մտցնելուց յետոյ է շարունակում է քրիստոնեաների մահմետականացումը նախկին կամայականութեամբ, ստնհար անելով մարդկային տարրական իրաւունքները: Այս բանը հաստատում են մի շարք պաշտօնական ապացոյցներ, որ Յովակիմ պատրիարքը ներկայացրել է Բարձրագոյն Դրանը և եւրոպական դեսպաններին խնդրելով ուշադրութիւն դարձնել այս յայտնի չարիքի վերայ և անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք առնել այդ չարիքը բոլորովին բառնալու համար: Ապացոյցներն ասում են որ մահմետականացումն կատարւում է յայտնապէս, օրը ցերեկով, թուրքաց իշխանութիւնների աչքի առաջ անչափահասների վերաբերութեամբ առաւելապէս՝ աղջիկների, շուտափոյթ կատարելով բոլոր յատկացեալ արարողութիւնները, այնպէս որ, ծնողները, նոյն իսկ միտրապօլիտները զրկուած են լինում հնարաւորունից միջոցներ ձեռք առնել, քրիստոնեաների խղճի վերայ բռնութեան և կամայականութեան դէմ:

Պատրիարքարանը, ի մասնաւորի, խնդրում է Բարձր. Դռնից, որ արգելուի քրիստոնեայ պատանիներին և աղջիկներին բռնի մահմետականացնելը. իսկ բռնութիւն գործող յանցաւորները օրէնքով խիստ պատժուեն: 21 տարեկանից առաջ, թէ պատանի և թէ աղջիկ, պէտք է իրաւունք չունենան կրօնափոխ լինելու. Քրիստոնեաները,

որոնք ցանկանում են մահմետական դառնալ, չը պէտք է փակուեն մահմետականների տներում, ինչպէս յաճախ լինում է. այլ պէտք է ազատօրէն դիմեն պատշաճ իշխանութեան յայտնելով իրանց կրօնափոխութեան ցանկութիւնը և իսկայն պէտք է ուղարկուեն պատրիարքարան կամ առաջնորդարան, համոզելու համար, և այնտեղ պէտք է հրաւիրուեն կրօնափոխութիւն ցանկացողների ծնողները: Երբ համոզանքները զուր անցնեն, այն ժամանակ նրանք կարող են մահմետական դառնալ: 21 տարեկանից պակասների, որպէս անչափահասների, կրօնափոխութեան համար դիմումները անհետեանք պէտք է մնան: Քրիստոնեաների զաւակները ինչ հասակի և սեռի էլ լինեն, պէտք է մնան այն ծնողի մօտ, որ պահել է նախկին հաւատը և չը պէտք է տրուեն նրան, որ կրօնափոխ է եղել: Երբ երկու ծնողներն էլ կրօնափոխ են լինում նրանց զաւակները պատրիարքարանի կամ առաջնորդարանի միջոցով յանձնւում են նրանց մերձաւոր ազգականներին, եթէ այդպիսիք էլ չը կան, տեղաւորւում են ուղղափառների որբանոցներում: Ընդհանրապէս բռնի մահմետականացումն ոչ միայն հակասում է խղճի ազատութեան սկզբունքին, որը հրատարակուած է Թուրքիայում, այլ և նուաստացնում է քրիստոնէութիւնը մահմետականութեան առաջ, որովհետև մահմեդականութիւնից քրիստոնէութեան անցնելը դատապարտւում է խիստ պատժով, իսկ քրիստոնէութիւնից մահմետականութեան դառնալը քաջալերւում է: Տիեզերական պատրիարքարանը յոյս ունի, որ եւրոպական պետութիւնների ներկայացուցիչները ցոյց կը տան նրան իրանց բարձր հովանաւորութիւնն ու արդարացի աջակցութիւնը:

— Արարատ-ի Ժ. ԺԱ. տետրից արդէն յայտնի է, որ Կ. Պօլսոյ յոյն տիեզերական պատրիարքը դիմել էր Բարձր. Դրան առաջարկելով՝ որ քրիստոնեայ զինւորները իրանց զաւանութեան մէջ ազատ լինին որ և է ճնշումից, ունենան ազօթատուն և քահանայ, կատարեն իրանց կրօնական պարտաւորութիւնները, ծառայեն իրանց բնագաւ

ւառուժ հին: Այժմ «Բիւզանդիոն»-ում այս առիթով կարգուժ ենք.

— Յունաց Ս. Պատրիարքը նոր թագրիրով մը պահանջած էր որ քրիստոնեաներէն առանձին վաշտեր կազմուին, իսկ հրէից ռաբունապետն ալ պահանջած էր որ թրքալի կրօնական պատուէրն յարգուի, և հրեայ զինուորներուն ուտելիք միսը ռաբունիներն նշանակեն, կենդանիներն անոնք մորթեն, և հրեաներ պատրաստեն հրեայ զինուորներուն ուտելիքները: Ռաբունապետն ասիկա բացարձակ պայման դրած էր, ըսելով որ թրքացի կրօնական պատուէր է: Արդ, բոլոր նախարարներն ալ որոշեցին մերժել այս օրինաւոր պահանջումները, սա սկզբունքով թէ երբ քրիստոնեաներէն առանձին վաշտեր կազմուին, բազմաթիւ անպատեհութիւններ կը ծնին ոչ միայն զինուորական ծառայութեան տեսակէտով, այլ և ազգային պահանջումներու տեղի կը տրուի: Սահմանադրութիւնը կատարեալ և ամբողջական հաւասարութիւն կուտայ կայսրութեան ժողովուրդներուն, առանց կրօնի և ցեղի խտրութեան, և զանոնք կը դնէ միակ հայրենի դրօշի մը ներքեւ: Գալով ռաբունապետին պահանջման, նախարարներն այն եզրակացութեան յանգեցին, թէ անկարելի է զանիկա իրագործել: Աշխարհի ոչ մէկ բանակին մէջ, ուր հրեայ կայ, հրեայ խոհարարներու կողմէ կ'պատրաստուի կերակուրը: Վարչապետն այսպէս պիտի պատասխանէ Յունաց Ս. Պատրիարքին և Ռաբունապետին:

— Անտիոքի պատրիարք երանելի Գրիգոր Դ.—ը շքեղաբերական թուղթ է գրել Կիլիկիայի թեմի քրիստոնեաներին յատկապէս յոյներին յորդորելով դէպի խաղաղ և հաշտ կեանք: Պատրիարքը յայտնում է, որ արևելեան անկախ եկեղեցիների մէջ կայացել է համաձայնութիւն, որ բարեյաջող հետեանք է խոստանում Սիրիայի եկեղեցական հասարակական կեանքի համար: Ի մասնաւորի այժմ հոգս է անում Կիլիկիայի թափուր թեմերում արժանաւոր եպիսկոպոս կարգել, որ կարողանար հաշտեցնել տե-

դական արար և յոյն ազգաբնակութեան մասերին, բաւարարութիւն տալով նրանց պահանջներին: Ընդհանրապէս կիլիկիայի թեմի կարիքները պէտք է բաւարարուեն ըստ կարելոյն և այն՝ կարճ ժամանակում:

— Յունաստանի եկեղեցական գործերի նախարար պ. Զայիմին եկեղեցական և վանական գանձարաններ հաստատելու մասին օրինագիծ էր ներկայացրել պարլամենտին: Այս օրինագիծը վաղուց անտի դոյութիւն ունէր. գանձարանների անհրաժեշտութիւնը խոստովանում էին յունական պետութեան թէ աշխարհական և թէ հոգևորական վարչութիւնները: Այնպէս որ գործի գլուխ գալը միայն ուրախութեամբ կողջունուէր. և Յունաստանում կառավարութիւնը վերջապէս վճռել է հաստատել ընդհանուր եկեղեցական գանձարան, որի կարիքը վաղուց զգում էին ամենքը: Գանձարանի նպատակն է ռոճիկ տալ յունական թագաւորութեան մէջ գտնուող եպիսկոպոսներին և Սինօդի անդամներին. կենսաթոշակ տալ եպիսկոպոսներին, և ռոճիկներ՝ հոգևոր վարչութեան մէջ ծառայողներին, կրօնուսոյցներին, սինօդական դիւանի ծառայողներին, օգնել հոգևոր դպրոցներին, գրադարաններին ևլն:

— Հետաքրքիր է յունական թագաւորութեան վերաբերեալ հետեւեալ վիճակագրական տեղեկութիւնները դաւանանքների և լեզուների մասին:

Յունաստանում օրթոդոքս են 2,597,011 մարդ. կաթոլիկ 23,261, (առաւելապէս՝ Կիկլադեան կղզիներում), բողոքական՝ 1909, մահմետական՝ 3513 (գլխաւորապէս Լարիսսում) հրէայ՝ 6127 (որ ապրում են առաւելապէս Կերկիրում) զանազան դաւանութեանց պատկանող՝ 127. Յունաստանի բնակիչները խօսում են յունարէն՝ 2,553,600 հոգի, որոնցից 1,287,489 այր 1,266,111 կին: Ալբաներէն՝ 550946 (23,369 ը այր 27606 ը կին) առաւելապէս՝ Ատտիկայում, Բիոպոնիայում. Կուցօվալախերէն՝ Թեսալիայում 10401 (5184 այր 5217 կին). Իտալերէն 6,752 (3,329 ը այր 3423-ը կին) Ֆրանսերէն, գերմաներէն, անգլիերէն և այլ լեզուներով. 8094 (4257 ը այր և 3,837-ը կին):